

TRI PISMA ANTONA BAJCA

S profesorjem dr. Antonom Bajcem sva si v teku let izmenjala nekaj pisem, ki se mi zdijo vredna objave, ker so v njih povedane reči, zanimive tudi za širši krog ljudi. Dr. Bajec je bil v svojih poznejših letih pri izražanju mnenj in sodb dovolj zadržan, tudi zaradi nekaterih neprijetnih izkušenj. S pričujočo objavo bo zato javnost verjetno prvič zvedela nekatere njegove poglede, in mislim, da to upravičuje objavo. Nekatera preosebna mesta so iz pisma izpuščena, to je tam označeno s pikami.

Dne 6. 6. 1974 sem profesorju pismeno voščil, potem pa vprašal naslednje:

»/.../ Pri tem mi je prišel pred oči Vaš zapis 'Iz slovarske delavnice', in malo začuden sem bral: »Doslej je bilo v slovarju /.../ že marsikaj napisanega /.../« – ali se Vam je to zapisalo ali pa menite, da je prav? To je namreč zame napačen pasiv; prav bi bilo, mislim, »že marsikaj napisano«, to mi kaže tudi obrnjeni besedni red: »je bilo napisano že marsikaj«. Ali pa mislite, da je vseeno in da moramo uzakoniti splošno rabo, ki res največkrat piše take napačne pasive namesto pravih? /.../ Seveda gre delo slovarske ekipe v drugo smer, kakor smo hodili nekoč »puristi« z Vami vred (z majhnimi odtenki kajpada). Slovar se je odločil za zapisovanje dejanske rabe ne glede na razna pravila in omejitve (izvir, logičnost, sestavnost itn.), ki smo jih nekoč priznavali in jih jaz priznavam še danes. /.../ Sprejemanje splošne rabe bo po mojem prepričanju slovenščino vse bolj približevalo srbohrvaščini (če ne govorimo o tujkah iz angleščine ipd.), kakor jo je marsikje že doslej. /.../ Za konec le še eno vprašanje, to pa čisto nepolemično: zakaj pišemo okolij in ne okolj, ko pa pišemo polj in ne polij?

Janez Gradišnik

Naslovnik mi je odgovoril z naslednjim pismom:

Vižmarje, 13. aprila 1974

Spoštovani,

res sem vesel, da ste se enkrat spet oglasili. Hvala za lepo voščilo, čeprav sem ta čas že močno presegel številko, ki jo omenjate.

Najprej 'poslovno'. Ne strinjate se s pisavo:...o tem je bilo že marsikaj zapisanega. Zame je šlo v tem primeru za pasivni stavek, ki mu je osebek marsikaj, od tega pa je odvisen prilastek v rodilniku. Najbrž bi tudi Vam malo čudno zvenelo: o tem je že veliko napisano. Nikakor pa ne spodbijam Vašega gledanja, da je marsikaj lahko samo adverbialno določilo h glagolu.

Vprašujete, od kod razloček med množinskima rodilnikoma okolij in polj. V zadnjem gre za enotni glas topljeni l' (čeprav ga imamo

danes le še v redkih narečjih), pri okolju pa za prvotno pripono okol-*čje*, ki je dala v množinskem rodilniku okrepljeni refleks okol-*ij* (izgovorjeno kot dolg *i*). Pri vsem je imela precejšnjo vlogo tudi nekdanja pogostna končnica, ki je danes ohranjena v rodilniku besedi. Seveda pri tem tudi ni popolnoma nedolžna stara cerkvena slovenščina, po kateri se je neka doba možno zgledovala. Povedati pa Vam moram, da bi Toporišič najrajši pisal Naseljⁱⁿ tako poenotil pisanje. Morda bi še šlo za samostalnike na -*nje* in -*lje*, ne pa za druge (npr. pobožje).

Zdi se mi, da v svojem delu preveč poudarjate zgodovinsko plat in logiko jezika, pozabljate pa na mož analogije in včasih nedojemljiva pota miselnega razvoja. Pohujšanje vidite v Urbančiču in njegovih učencih. Pa saj so to samo učenci praške šole, torej strukturalizma, Havránkovi, če hočete. Strukturalizem je zame zelo pomembna veja znanosti, vendar jo žal obravnavajo, kakor da je sama sebi namen. Je pa velika sirota, če ne upošteva zgodovine jezika.

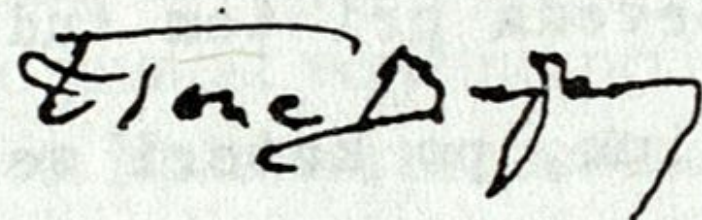
Pozabili ste tudi, da se je z uničenjem našega kmečkega življa jezikovna osnova preselila v (slabo govoreča) mesta. Žal, do tega je moralo prej ali slej priti, vendar imam občutek, kakor da smo izgubili tla pod nogami. Sredstva javnega obveščanja tudi prispevajo svoje (šeprav najbrž ne namenoma!). Kaj morem v takih okoliščinah storiti več, kakor da v slovarju vsaj s kvalifikatorji opozarjam na sumljivo rabo, kolikor me ne preglasujejo. Mnenja o tem so zelo različna, naj Vam za eksempel povem samo mnenje jezikoslovca, ki zase govori čudovito lepo slovenščino, pa vendar pravi, da se je rodilniški predmet v zanikanih stavkih preživel.

Vas skrbi nasilno približevanje srbohrvaščini, meni pa se zdi, da je veliko hujša nevarnost anglosaksonščina, hlastanje po modnosti. Saj vidite, da večina naših znanstvenikov daje prednost tujki, isto pa velja, žal, tudi za publicistiko.

Hudo mi je, da danes tako mirno prehajajo prek Škrabca, zlasti pa Breznika, toda res je pa, da je zlasti zadnji priznaval še celo vrsto 'napak', ki v resnici niso bile napake, ampak sad nekega razvoja. Tudi pri SP smo imeli premalo korajže, da bi bili pometli z nepo-

trebno navlako, zato pa odločneje podprli normo. Zdaj ne morem več z glavo skozi zid, posebno ker mi je nerazumljivo ravnanje Akademije ob bravcu vzelo ugled in 'veter iz jader' in tudi precej volje.

Lepo Vas pozdravljam in Vam želim vse najboljše

V drugem pismu, napisanem 3. 4. 1976, sem profesorju Bajcu zastavil dve vprašanji. V nekem radijskem pogovoru je dopisnik vprašal, kaj so besede 'silnega, daljnega, neizrekljivega' v Cankarjevem stavku »bilo nas je strah nečesa neizrekljivega, daljnega, silnega«, ali so pridevniki. Odgovor se je glasil (skrajšano) takole: »Te besede so prvotno gotovo pridevniške. Njihovo pridevniškost nam dokazuje to, da jih lahko rabimo kot leve prilastke ali povedkova določila. Skoraj vse pridevniške besede pa se lahko rabijo tudi samostalniško, in v primeru iz Cankarja so res rabljene kot samostalniki. Da to dokažemo, primer poenostavimo takole: 'bilo nas je strah neizrekljivega, daljnega, silnega', kjer so te besede očitno v vlogi predmeta in torej samostalniške. Ti izrazi so v Cankarjevem stavku rabljeni kot desni prilastki ob zaimku, vsaj na prvi pogled: v resnici je izraz na levi rabljen pridevniško (prim. z nečim neizrekljivim). V vsakem primeru prvotno pridevniške besede neizrekljiv, daljen in silen torej niso rabljene pridevniško, ampak samostalniško.«

Moje vprašanje: Ali ni X. neupravičeno poenostavil danega zgleda, ko je izpustil 'nečesa', da so mu pridevniki postali samostalniki? V Cankarjevem stavku so po mojem tudi ostali pridevniki, saj je pomen stavka: Bilo nas je strah nečesa, kar je bilo neizrekljivo, daljno, silno, torej vendarle pridevniška in ne samostalniška raba.

In drugo vprašanje: »Ne vem, ali se udeležujete sej za sestavo novih pravopisnih pravil. A tudi sicer lahko vsepovsod berete zavzemanje za to, da naj se tuje besede pišejo preprosto po izgovoru, torej kompjuter, šov (za show), ofsajd, itn. To naj bi bilo preprosto, izgovorljivo za preprostega Slovenca in ne vem, kaj še. In vendar imamo danes veliko tujk, ki dobljijo v slovenščini, če jih zapišemo po izgovoru, za nas nemogočo podobo, ker vsebujejo glasovne kombinacije, ki se slovenščini ne prilegajo. Če sprejmemo takšno pisavo, moramo sprejeti tudi šraufenciger, cajt, šparet itn., saj so te nemške besede prav take tujke kakor današnje angleške. Če jih slovenščina nekoč ni marala sprejeti, potem pač predvsem zaradi neprimernih glasovnih kombinacij, ki so se za slovensko uho (in pisane za oko) zdele barbarizmi. Tiste stotine nemških besed v naši »domači« govornici se rabijo vsaj toliko kakor angleške v izobraženski, torej bi morali pisati oboje v govorni podobi, ali pa nobenih.

Dr. Bajec mi je odpisal takole:

Vižmarje, 19.4.76

Spoštovani,

oprostite mudljivemu odgovoru, medtem me je namreč pestila neprijazna gripa. Pa takoj k stvari:

Ad 1) Seveda je T. s poenostavitvijo položaj spremenil. V primeru bilo nas je strah hudega gre brez dvoma za predmetno, nečesa hudega pa za prilastkovno rabo. Seveda gre pri obojem za posamostaljen pridevnik. Po T. so nekaj, množica, dosti, pet mož levi prilastki, zame je mož delni roditelj in kot tak samostalniški prilastek. On se sklicuje na sklanjatev (z nekaj, petimi, narečno celo z dostimi možmi), jaz pa vidim v takem skladanju samo to, čemur pravim v jeziku 'skladenjskq' ali sklonska nuja'. Skratka, T. presoja strukturalistično, jaz pa historično (prim. rus. s pjat'ju, ki jasno kakor stosl. kaže na prvotni samostalnik ženskega spola s pomenom peterice). To je principialna razlika v presojanju in zato se s T. najbrž nikoli ne bova ujela.

Ad 2) Sej pravopisne komisije se ne udeležujem redno, vendar me s problemi seznanjajo. Za T. pogled na pisanje tujk lahko rečem samo to, da je pač žrtev svojega (če treba tudi) nasilnega izenačevanja in svoje logike. Že pri SSKJ mi je zadeva malo dišala po južnih sosedih, vendar sem se vdal toliko, da sem se uklonil frekvenci v pisanju. (Ob neki priložnosti sem celo vprašal T., ali misli na tako pisavo tudi pri tujih lastnih imenih.) Vsekakor predaleč ne bi rad šel, vendar vsi poznamo T. vztrajnost ali celo trmo. Ker bo vprašanje vsekakor prišlo 'na met' ob tiskanem predlogu uvoda pravopisnih pravil (menda ga javnost dobi v presojo jeseni ali pod zimo), bo takrat časa in priložnosti dovolj, da javnost izreče odločno besedo tudi o tem vprašanju.

Lepo Vas pozdravlja Vaš

Dr. Bajec

Kopije svojega zadnjega pisma dr Bajcu žal nimam. Tedaj sem bil na njegovo željo opravil jezikovno korekturo njegovega prevoda Vernovega romana »Otroka kapitana Granta« (iz l. 1951). Ko sem profesorju v tej zvezi pisal, sem ga vprašal tudi za mnenje o Toporišičevi Slovnici, ki je bila tedaj še razmeroma nova (izšla konec 1976).

Dobil sem takle odgovor:

Vižmarje, 26. marca 1978

Spoštovani prijatelj,

najprej se vam lepo zahvalim za prijazno korekturo Granta. To je bila zdaj že tretja izboljšava prvotnega besedila in hkrati nazoren prikaz, kako se jezik pomlajuje.

Glede Toporišičeve Slovnice pa tole: ker mi je bila ob prvem branju všeč, saj prinaša zlasti v skladnji red in marsikaj novega (veznik, medmet, stavčna intonacija), sem že hotel napisati ugodno oceno za jezik in slovstvo. Ko pa sem jo letos poleti na Pokljuki natančneje predelal, se mi je vendar nabrala kopica ugovorov. Predvsem mi v besedotvorju strukturalistivska metoda ni bila všeč.

Ce bi svoje pomisleke objavil, bi nujno izzval Toporišičevo burno reakcijo in kljub letom ne bi bil deležen nobenega priznanja (saj veste, da je Sp 62 imenoval pravopis starcev). Moje stališče bi bilo še tolikanj težje, ker sem soavtor 'konkurenčne' slovnice (morda vam je znano, da sem Državni založbi odklonil nov ponatis, ker sem mnenja, da se mora to večno ponatiskovanje nehati. Pripravljen pa sem, da kot zadnji soavtor prepustim 'pomlajenje' zmožnemu avtorju).

Zaradi množinskega tožilnika njih sem Toporišiča opozoril že pri obdelavi gesla on za SSKJ, da je zame starinski, zlasti uporabljan pri onikanju, res pa tudi v nekaterih narečjih, tudi v Toporišičevem. Če pazno pregledate našo slovnico, boste opazili, da ga na tihem dovoljuje s tem, da nastopa v dvojini.

Naj vam zaupam nekatere od mojih opomb: str. 15 spodnja meja pogovornega jezika je postavljena dosti prenizko celo za ljubljanshino, kaj šele za vse slovensko ozemlje. Po mojem je za sedaj še utopija, posebno, ker se raven govorne besede pod vplivom javnih občil nenehno dviga.

Str. 105 Izposojenke in tujke niso jasno opredeljene.

Str. 116 Nedopustno mešanje palatalizacije in jotacije, ker je tu strukturalna metoda posebej nemočna.

Str. 130sl Ni prav, da obravnava tujke in njih pripone kot domače nevtralne besede, namesto da to poglavje prepušča romanistiki.

Saj smo tujke s sufiksi vred prevzeli kot celoto in ne moremo tujih pripon natikati na slovensko osnovo (izjema so redke spake, kakor korist – zborist). Pri obravnavanju tujih pripon pa se v slovnici pogosto pokaže pomanjkljivo znanje latinščine, zlasti pa grščine.

Str. 157. Smešno je ustvariti neko predpono i- (iregolaren, imanten, ko je vendar znano, da je v teh primerih predpona in- v raznih asimilacijskih oblikah. Po mojem je slovnica v besedotvorju šibka prav zaradi metode.

Členki so razširjeni na škodo prislovov in veznikov.

Str. 427. in 428. Slovnica si ni docela na jasnem o trpni rabi: tega se ne sme pozabiti; tako stvar se pove na glas (čeprav imam o Urši Plut svoje, od splošnega precej različno mnenje).

Ne skladam se z mnenjem, da so števnik od 5 naprej pridevniki, vsaj v imenovalniku in tožilniku ne, kjer so po pričevanju stosl. samostalniki srednjega spola.

Začudil sem se ugotovitvi, da je pri vikanju nevtralna raba: kje ste pa bil (str. 478).

V besednem redu zelo pogrešam tako imenovane groupes figés (npr. v žakelj dati).

S prijateljskim pozdravom Vaš

A. Bajec

Janez Gradišnik
Ljubljana